

TYB AKADEMİ

Yıl:1 Sayı: 2 Mayıs 2011
Evliya Çelebi

İmtiyaz Sahibi
TYB Vakfı İktisadi İşletmesi adına
D. Mehmet Doğan

Genel Yayın Yönetmeni
Serkan Yorgancılar

Yazı İşleri Müdürü
Mustafa Ekici

Yayın Kurulu
Osman Özbahçe, Ercan Yıldırım, Münir Tireli, İskender Gümüş
Yusuf Turan Günaydın, Talip Işık, Atilla Mülâyim, Mehmet Kurtoğlu

Danışma Kurulu
İbrahim Ulvi Yavuz, Muhsin Mete, Nazif Öztürk
Ahmet Fidan, Celil Güngör

Yönetim Yeri
Milli Müdafaa Cad. 10/13 Kızılay-Ankara
0.312 417 34 72 - 417 45 70
www.tybakademi.com
tybakademi@gmail.com

Tasarım
mtr tantım görsel hizmetler

Baskı
Özel Matbaası

ISSN: 2146-1759

Fiyatı
15 TL

Abone Bedeli
30 TL
Kurumlar için 60 TL

Hesap No
Vakıfbank Başkent Şb.
IBAN: TR34 0001 5001 5800 7297 391004
Ziraat Bankası Başkent Şb.
IBAN: TR23 0001 0001 6835 001199485001

*TYB AKADEMİ hakemli bir dergidir. Dört ayda bir yayınlanır.
Dergide yayımlanan yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.
Yazılar yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen, basılamaz, çoğaltılamaz ve
elektronik ortama taşınmaz. Yazıların yayımlanıp yayımlanmamasından
yayın kurulu sorumludur.*

Evliya Çelebi'nin Hayatı

Atilla Mülayim

1. Hayatı

Evliya Çelebi hakkındaki bilgilerimiz Seyahatname isimindeki on ciltlik kitabında bize aktardıklarından ibaret. Hayatını seyahatnamesinden öğrendiğimiz Evliya Çelebi 10 Muharrem 1020¹ (25 Mart 1611) yılında İstanbul'un Unkapanı semtinde Sağrıcılar camii'nin vakıf evinde dünyaya geldi. Aslen Kütahyalı olan ailesi, İstanbul'un fethinden sonra buraya yerleşmiştir.

Babası saray kuyumcusu Derviş Mehmet Zilli ağadır. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatında, babasının otuz beş yaşında olduğunu yazar. Buna göre doğum tarihi 1531'dir. Yüz on yedi sene yaşadığını bildirdiğine göre de, vefat tarihi 1648 olması gerekir. Derviş Mehmet Ağa Kanuni'nin son seferine iştirak edenlerdendir. Oğlu Evliya'nın anlattıklarına göre Mehmet Ağa hoş sohbet, şairliği olan, savaşçı bir ihtiyardır.

Evliya, anne tarafından da saraylıdır. Annesi Birinci Ahmet zamanında görev yapan Melek Ahmet Paşa'nın kız kardeşidir. Defterdarzade Mehmet ve İşpir Mustafa Paşa gibi o devrin büyük paşaları ile yakın akrabalık bağı vardır.

Evliya Çelebi'nin Ayasofya Camiinde Kadir gecesinde okuduğu mukabele IV. Murat'ın çok hoşuna gider ve çevresindekilerden sorarak Evliya Çelebi hakkında bilgi alır. Evliya, Silahtar Melek Ahmet Paşa aracılığıyla sarayda muhasip olarak göreve başlar. Silahtar Melek Ahmet Paşa, Evliya Çelebi'nin teyzesinin kocasıdır.

Evliya ilk eğitimini babasının yanında tezhip, hat ve nakış sanatlarını öğrenerek alır. Evliya daha sonra medresede eğitimine devam eder. Sesinin gü-

1 Dr. Meşkure EREN "Evliya Çelebi Seyahatnamesi birinci cildinin kaynakları üzerine bir araştırma" adlı eserinde kaynak göstermeden doğum tarihi için 25 Mart 1614 olarak göstermiştir. (Hicri takvimden miladi takvime çevirisi ise yanlıştır.) Yüksel Yoldaş Demircanlı "İstanbul Mimarisi için kaynak olarak Evliya Çelebi seyahatnamesi" adlı eserinde de aynı çeviri yanlışı görülür.

zelliği nedeniyle musikiye ilgisi, hafızlık eğitimi, medresedeki klasik İslami ilimleri öğrenmesi, geleneksel sanat dallarını icra edebilmesiyle Evliya Çelebi dönemi için iyi yetişmiş bir şahsiyet olarak temayüz eder. Önemli gecelerde, büyük camilerde maharetlerini sergilemesi başta padişah olmak üzere birçok kişi üzerinde tesir bırakır, tanınmasını sağlar. Bütün bu meziyetlerine Latince ve Yunanca bilgisini de ekler; kuyumcu babasının yanında çalışan Simyon Usta'dan dil öğrenerek.

Birçok yer gezen, sayısız insanla muhatap olan Evliya Çelebi'nin ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir. Yaklaşık tarih vermekte bile zorlanılmaktadır. 1682 – 1690 gibi geniş bir aralıkta öldüğü söylenebilir. Araştırmacıların genel kanısı Mısır'dan dönerken ya da Mısır seyahatini tamamlayıp, İstanbul'a döndükten sonra yaklaşık olarak 72 - 73 yaşında 1683 - 1684 yılında İstanbul'da öldüğünü kaydederler.

2. Evliya'nın Rüyası

Evliya Çelebi'nin seyahat aşkı çok ilginç bir olaya, rüyaya dayanır. Kendisinde uzun zamandır biriken seyahat aşkı Peygamberimize (s.a.v) olan muhabbetiyle birleşerek hakikate kavuşur. Benliğini kaplayan ve zaman zaman dillendirdiği, "bana da Medine'ye varıp Efendimizin Ravza-i Mutaharrası'na yüz sürmek nasip olur mu?" aşkıyla görür rüyasını.

Rüyasında bulunduğu yer Yemiş İskelesi'nin yanındaki Ahi Çelebi Camii; zaman 1040 yılı Muharrem ayı, Aşure Gecesi'dir. Cami kapısı açıldığında içeriye nurlara garkolmuş bir cemaat dolar. Sabah namazı kılınmaktadır. Cemaat namazın sünnetini bitirmiş salâvatı şerife ile meşguldür. Bu manzaraya hayran kalan Evliya, yanında bulunan zata ismini sorar.

Yanında sahabe-i kiramdan Saad bin Ebi Vakkas oturmaktadır.

Saad bin Ebi Vakkas namazın sünnetini kıldıklarını, birazdan Peygamber Efendimizin teşrif buyuracaklarını; müezzinliği Bilal-i Habeşi ile birlikte yapmasını; Peygamber Efendimizin elini öpüp şefaât talep etmesini söyler.

Saad bin Ebi Vakkas sözünü bitirir bitirmez cami kapısından "bir nur çıkar"; cami içine dolar. Cümle cemaat ayağa kalkıp hazır vaziyete geçer. Peygamberimiz belinde kılıcı, sağında İmam Hasan, solunda İmam Hüseyin ile içeri girer. Mübarek sağ ayaklarını cami içerisine koyup, "Esselamü aleyküm ya ümmet" buyurur. Cümle cemaat "Ve aleyküm selam Ya Rasulallah" diye selamı alırlar.

Peygamber Efendimiz mihraba geçip sabah namazının iki rekât sünnetini eda ederler. Hilye-i Hakani'de yazdığı gibidir. Mübarek sağ eliyle dizine vurup Evliya'ya "İkamet eyle!" der. Evliya Çelebi hemen Saad bin Ebi Vakkas'ın talimi üzere segâh makamında ikamet edip, tekbir getirir. Peygamber Efendimiz segâh makamında hazin bir ses tonuyla Fatıha-i Şerif okuyup namaza başlar.

Namaz bittiğinde Ebi Vakkas Hazretleri Çelebi'nin elinden tutup huzura götürür: "Ya Rasulullah Evliya kulun sizden şefaata rica eder!" der.

Evliya, Peygamberimizin "mübarek eline küstahane dudak vurup" heybetlerinden heyecanlanıp, şaşırarak "Şefaata Ya Rasulullah" diyeceği yerine "Seyahat Ya Rasulullah" deyiverir.

Efendimiz tebessüm ederek "Şefaata ettim, sıhhat ve selamete seyahat eyle!" diye mukabele eder.

Uykusundan kan ter içinde uyanan Evliya Çelebi ilk iş olarak zamanın büyük rüya yorumcusu Kasım Paşa Mevlevihanesi Şeyhi Abdullah Dede'ye giderek rüyasını anlatır. Yorumlamasını ister. Tabi ki Abdullah Dede'nin rüya yorumundan bahtına seyahat çıkar. Bu rüyadan sonra yola çıkan Evliya Çelebi ölümüne kadar yaklaşık elli yıl seyahat eder.

3. Evliya Çelebi Seyahatnamesi

Evliya Çelebi seyahat kararını bir rüyaya, Peygamber Efendimizin "şefaatine ve onayına" dayandırır. Aslında bu usul neşir tarihimizin önemli bir geleneğinden gelir. Eserin sebep-i telifinde yazar kitabını bir rüyaya bağlayan açıklamalar yapar. Yücel Dağ'ının belirttiği gibi Evliya Çelebi seyahati için Padişaha rapor sunacaktır. Huzura çıkmadan önce böyle bir rüya gördüğünü anlatarak seyahatini peygamberimize bağlaması; şefaata dileyeceğine seyahat istemesi hem olaya güzellik katar hem de eski geleneğe uygun olarak yapacağı işi kimsenin karşı çıkamayacağı bir referansa hasreder. Böylece doğabilecek muhalif sesleri de erkenden kesmiş olur. Bu da Evliya Çelebi'nin basit bir insan olmadığını, akıllı ve yapacağı işin maliyetine dair derin bilgi birikimine sahip olduğunu gösterir.

Seyahatname Peygamber izniyle kaleme alınır ancak Müslümanların bundan haberdar olmaları bir Oryentalist olan Hammer sayesinde olmuştur. Evliya Çelebi'nin nüshalarını inceleme fırsatı bulan Hammer, Seyahatnamenin çok önemli bilgileri içeren bir kitap olduğunu keşfeder. Seyahatnamenin kıymetini 18. yüzyılda takdir eden Hammer'a karşılık, Türkiye'de değerinin anlaşılması ve ilim literatürüne yerleşmesi ancak yirminci yüzyılın sonlarında olmuştur.

Osmanlı devlet yapısına dair eserler büyük oranda vakanüvislerin yazdıklarına bağlıdır. Fakat imparatorlukta yaşayan halkın sosyal hayatını anlatan onların giyim-kuşam, yiyecek-içecek, eğlence gibi hayatın sosyal tarafıyla ilgili olacak tüm düzenlemelerin nasıl yapıldığını bizlere aktaracak kaynaklar yok denecek kadar azdır. Bu vaha içinde Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi vahayı sulayan muhteşem bir ummandır. Evliya Çelebi'nin on ciltlik eseri bize Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayanların sosyal hayatlarıyla ilgili bilgiler verirken, gündelik hayatın seyrini canlı sahnelerle sunması bakımından da hazine değerindedir.

Araştırmacılar İçin Temel Kaynak

Halil İnalçık Seyahatnamesinin girişinde Çelebi'yi "Seyyah – ı âlem ve nedim – i beni âdem" diye tanıtır. "O, meslek itibarıyla bir nedim ve musahibdir. Yani sosyal ve kültürel işlerde uzman, bir danışmandır. Pek çok paşanın hizmetinde bulunarak üç kıtayı dolaşmış, imparatorluğun muazzam bir tablosunu bırakmıştır." der. Buradan da anlaşıldığı gibi Evliya Çelebi Osmanlı topraklarını gezerken aynı zamanda devlet görevini de ifa etmiştir. Dolayısıyla Evliya Çelebi'nin gelecek nesiller için yapmış olduğu bu eşsiz hizmetin altında "Ufukların Efendileri"nin Osmanlı İmparatorluğunun imzası vardır. Çağdaş Fransız gezgin Tavernier (öl.1689) Tournefort (1708) Fransız Kralının finansmanında gezi yaparken bizim Çelebimiz, devletin Paşalar, Sadrazamları ve Valilerinin arkasında, kâtiplik – müezzinlik gibi görevlerle seyahatnamesini tamamlamıştır.

Evliya Çelebi ile ilgili yetkin araştırmalara imza atan Robert Dankoff Evliya konusunda Halil İnalçık'tan çok şey öğrendiğini belirtir. Dankoff İnalçık'tan Evliya Çelebi'nin "Nedim" olduğunu öğrenir. Dankoff bu bilginin ufuk açtığını Evliya Çelebi ile ilgili yazı yazarken, konuşma yaparken bunu merkeze aldığını ifade eder.

Osmanlı'da gündelik hayat üzerine çalışmalarda bulunan Suraiya Faroqhi'de Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin "eşsiz bir tarih kaynağı" olduğunu vurgular. Bu alanda çalışma yapanların, Osmanlı toplum yaşamı ve ekonomisi üzerine çalışanların temel başvuru kaynaklarının başında Seyahatname gelir. Hususen şehir tarihi üzerine yapılan çalışmalarda da referans olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi gösterilir.

Seyahatnamenin Ciltleri

Evliya Çelebi Seyahatnamesi on cilttir.

Eserin birinci cildinde İstanbul'un tarihi, İstanbul'a yapılan kuşatmalar ve fetih, İstanbul'da bulunan kutsal mekânlar, camiler, mescitler, türbeler, tekkeler, imaret, hastane, kervansaray, hamam ve sebiller; Fatih zamanından itibaren yetişen vezirler, âlimler, nişancılar, İstanbul esnafı ve sanatkârları anlatılır.

İkinci ciltte ise Mudanya ve Nilüfer'den başlayıp, Bursa ve Osmanlı Devletinin kuruluş tarihine dair kısa bilgiler sunularak Padişahlar tanıtılır. Daha sonra, Bolu, Amasra, Sinop, Samsun, Trabzon, Erzurum, Azerbaycan, Kafkasya, Kırım ve Girit üzerinde durulur.

Üçüncü ciltte, Üsküdar'dan yola koyulan Evliya, Konya, Kayseri, Antakya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya Şumnu ve Edirne hakkında geniş bilgi verir.

Dördüncü cilt, Malatya, Diyarbakır, Mardin, Bitlis, Isfahan, Tebriz, Musul ve Van'a tahsis edilmiştir.

Beşinci ciltte, Tokat, Sarıkamış ve Avrupa'ya kadar çeşitli eyaletler hakkında bilgi verilir.

Altıncı ciltte yine Avrupa kentlerinden İştib, Vidin, Budin, Estergon, Macaristan, Venedik, Mostar, Kanije hakkında geniş malumata yer verilir.

Yedinci cilt yine Anadolu dışını; Eflak – Boğdan, Bükreş, Ukrayna, Kırım, Çerkezistan, Dağıstan, Moskova izlenimlerini aktarır.

Sekizinci ciltte Kırım, Selanik ve Rumeli'deki olaylardan bahsedilir.

Dokuzuncu ciltte Evliya bu ciltte Hac farızasını yerine getirmek için gittiği Mekke ve Medine hakkında bilgiler verir.

Son ciltte Evliya Mısır hakkındaki izlenimlerinin yarısını aktarabilir.

Seyahatname, Evliya Çelebi'nin 1630/31 yılında İstanbul'u baştanbaşa gezip bu muhteşem şehir hakkında notlar tutmasıyla başlar. "Kırk bir yıldır seyyah-ı âlem", "elli bir yıldır seyyah-ı âlem" ibareleri dikkate alınır, Çelebi bu notlarını sanki imparatorluğu baştanbaşa gezeceğini hesaplamış gibi alır. İlk günden itibaren takip ettiği metodoloji üzerine eserini ihtiyarladıktan sonra peyder pey kaleme alır.

4. Seyahatname Nüshaları

Seyahatnamenin nüshaları konusunda Diyanet Vakfı'nın yayınladığı İslam Ansiklopedisi'nde Evliya Çelebi hakkında doyurucu bir makale yazan Mücteba İlgürel, Seyahatname'nin asıl nüshalarının Topkapı sarayı müzesinde olduğu kaydını düşer.

İlk sekiz ciltlik kısmın müellifin elinden çıkıp çıkmadığı konusunda tartışma devam eder. Zira Evliya Çelebi Seyahatnamesini kaleme alırken birçok yardımcı kullanmıştır. (Robert Dankoff, 2011) Sekiz cildin yazımında yardımcıların kullanıldığını söyleyenler olduğu gibi umumi kanaat eserin büyük oranda Evliya'nın elinden çıktığını gösterir.

On ciltlik Evliya Çelebi Seyahatnamesinin son iki cildi kaybolmuştur. Elimizde olan ciltler ise asıl nüshadan yapılan üç adet kopyadan oluşmaktadır, orijinal değildir. Muhtemelen dokuz ve onuncu ciltler yıpranıp çürümüşdür. (Tezcan, 2009)

5. Seyahatnamenin Yazımı ve Dili

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi yalnızca tasnifi, özgün bilgileri ile değil dili ve üslubuyla da ilgi çekicidir. "Evliya Çelebi'nin dili zamanın klasik Türkçesinden

ayrı, yalnız ona mahsus bir dildir, seven bir insanın yapmacıksız, içten konuşan dili.” (Tezcan, 2009)

Evliya Çelebi gezdiği yerleri tasvir ederken mübalağa sanatını çok sık kullanır. Öyle ki abartmaları neredeyse fantastik ve gerçek dışıdır. Ancak bu mübalağalar metin içerisinde sivrilmez. Okuyanı gülümseterek metnin ve şehrin içerisine tam anlamıyla yerleşmesini sağlar. “Damdan dama atlarken donan kedi” en bilinen abartmadır. Bunun yanında Çelebi, gezdiği yerlerdeki halk hikâyeleri, efsane ve masalları da anlatır. Ancak onun anlattığı hikâyelerde yine tasvirleri gibi gerçeküstü ve abartılıdır. “Fil doğuran kız”, “Ölülerini bir ağaç kovuşuna, bal içinde gömen Çerkezler” gibi nice hikâyeyi de kaleme alır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinin Orhan Şaik Gökyay’ın himmetiyle daha yeni yayımlandığı göz önüne alınırsa, Türk fikir hayatının bu konuda ne derece zayıf kaldığını görebiliriz. Çelebi’nin 400. Doğum Yıldönümü vesilesiyle yetkin araştırma, konferans, sempozyumların yapılmasıyla Seyahatnamenin kıymeti takdir edilmiş olur.

Kaynakça

- Robert Dankoff – Nurcan Tezcan. (2011) Evliya Çelebi’nin Nil Haritası. YKY
Robert Dankoff . (2010) Seyyah-ı Alem Evliya Çelebi’nin Dünyaya Bakışı. YKY
Nuran Tezcan (Haz.) (2009) Çağının Sıradışı Yazarı Evliya Çelebi. YKY
Mücteba İlgürel. (1995) Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Sayı: 11
Mehmet Aksoy, Server İskit. (1962) Evliya Çelebi. İskit Yayınevi
Meşkure Eren. (1960) Evliya Çelebi Seyahatnamesi Birinci Cildinin Kaynakları Üzerine Bir Araştırma. Nurgök Matbaası.
NTV Tarih Dergisi. 2011 “Evliya Çelebi’nin Gerçek Yaşamı”. Sayı: 26